

МАЪРИФАТПАРВАР АБДУЛЛА АВЛОНИЙ ИЖОДИ.**Алимова Мохидил Зафар кизи***Низомий номидаги Тошкент Давлат Педагогика Университети талабаси***Фазлиддинова Мукаддас Елйор кизи***Низомий номидаги Ташкент Давлат Педагогика Университети талабаси*

Аннотация: *Инсоният тамаддунига ҳар қандай босқичида яхшилик ва ёмонлик, ёруғлик ва зулмат, жаҳолат ва маърифат орасидаги азалий кураш давом этаверади. Тарихимиз саҳифаларида ҳам жаҳолатни енгиш учун ўз умрини-да, жонини-да тикиб, жасорат кўрсатган инсонларнинг боқий номлари яшайди. Шундай адиблардан бири Абдулла Авлонийнинг маърифат нурини таратиш йўлида қилган залворли меҳнатлари қуйидаги мақолада батафсил таҳлил этилади.*

Калит сўзлар: *Жаҳолат, маърифат, "Усли қадим", жадидчилик, миллий фожеа.*

*Жаҳолат қазияси дўндурди истиқболи рифъатдан,
Маъоз-иллоки, на иқрор, на инкор – биз миллат.*

Абдулла Авлоний

Ҳар қандай асрда ва даврда инсоният жаҳолат ва маърифатнинг ўзаро олишуви жараёнини бошидан кечирган. Хўш, шундай экан жаҳолат нима? Маърифат-чи? Жаҳолат сўзи ўзбекча сўз бўлиб "нодонлик", "ақлсизлик", "илмсизлик", "қолоқлик", "маданиятсизлик" каби маъноларни билдиради. Жаҳолатнинг оқибатлари инсоният тараққиётининг таназзулига сабаб бўлганлиги тарихдан маълум. Билимсизлик, нодонлик жаҳолатнинг уясидир. Маърифат сўзи эса арабча сўз бўлиб, "билим", "фан", "маълумот" маъносини англатиб, билим ва маданиятни ёйиш ҳамда юксалтиришнинг ҳамма турларини қамраб олувчи таълим-тарбия, иқтисодий, сиёсий, диний, фалсафий ғоялар асосида кишиларнинг онг-билимини, маданиятини оширишга қаратилган фаолиятдир.

Жаҳолатга қарши маърифат орқали курашиш одамнинг маънавий қарамлик, қўрқув ва ҳадиксирашдан қутулишига ижобий таъсир кўрсатиб, унинг чексиз куч-қудратга эга бўлишига кўмаклашади. Ушбу фикрни исботлашда халқимизнинг яқин ўтмиши яққол мисол.

Ватанини жаҳолат ботқоғидан олиб чиқиш йўлидаги жадидчиларимизнинг мардонавор ҳаракатлари бунга яққол мисолдир. Жадидчиликнинг асосий ғоя ва мақсадлари Туркистонни ўрта асрчилик, феодал қолоқлик, хурофотлардан озод қилиш, «Усули қадим» ни инкор этган ҳолда ўлкани, халқни, миллатни замонавий

мутараққий йўлга олиб чиқиш, миллий давлат бунёд этиш, конституцион, парламент ва президент идора усулидаги озод ва фаровон жамият кўриш, туркий тилларга давлат тили мақомини бериш, миллий пул бирлиги, миллий кўшин тузиш рус тараққийпарварлари, маърифатчиларининг Туркистон ўлкасида маърифатпарварлик ғояларини тарқатиш учун имкониятлар яратиш эди. Энг асосийси бу каби мақсадларга эришиш учун аҳоли онгли, саводли бўлиши керак эди. Бу йўлда жаҳолатга қарши жаҳидчиларимиз қандай йўл тутдилар? Юрт бошидаги нафақат мустамлакачилик, балки билимсизлик, саводсизлик қутқусига қарши қандай кураш олиб бордилар?! Бизни мустамлака қилган сон ва моддий қурол-аслаҳа базасига коъра биздан бир неча ўн баробар кучли Чор Россиясига қарши қурол кўтариб жанг қилиш бирор самара берардими?! Албатта, йўқ. Келинг, етакчи жаҳидчиларимиздан бир нечталарининг жаҳолатга қарши қай тарзда кураш олиб борганликларини кўриб чиқамиз:

Абдулла Авлонийнинг бош мақсади ёшларни саводли қилишдан иборат бўлиб, жоҳилларга қарши энг кескир қурол бўлмиш маърифатни ёйишга жон жаҳди билан киришди. Унинг мактаби гуманистик ва эркин тарбия асосига қурилган, дунёвий ва илғор илм-фанни болаларга ўргатишни ўз олдига асосий вазифа қилиб қўйган, ёшларни мамлакатнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётига аралаша олиш қобилиятига эга бўлишини таъминлайдиган ҳақиқий халқ мактаби бўлди. Адиб бу мактаблар учун дарсликлар тузди. Авлонийнинг аввалги синф шогирдлари учун —Биринчи муаллимли (1911) Октябр ўзгаришигача 4 марта, —Алифбедан сўнги ўқув китоби —Иккинчи муаллимли (1912) 3 марта қайта нашр этилган. Ахлоқий дидактик мазмундаги —Туркий Гулистон ёхуд ахлоқли дарслиги (1913) XX аср бошлари ижтимоий педагогик фикр тараққиётида алоҳида ўрин эгаллади. Унда тарбия ва ахлоқ масалалари биринчи мартаба XX асрнинг талаб ва эҳтиёжлари нуқтаи назаридан таҳлил қилинган. Авлоний хулқларни ан'анавий яхши ва ёмонга ажратар экан, мулоҳазаларини Гиппократ, Платон, Аристотел, Са'дий Шерозий,

Бедил фикрлари билан далиллаган ҳолда замонавийликни асосий мезон қилиб олади. Адиб Ватан муҳаббатини унинг учун курашмоқни энг яхши инсоний хулқлардан ҳисоблади. Ватан— бу ҳар бир кишининг туғилиб ўсган шаҳар ва мамлакати. Уни қадрламоқ, севмоқ, яшартмоқ керак. Шоир Ватан ва унга муҳаббат деганда шуни тушунган эди. Тилга, маданиятга муҳаббат эса, ҳар бир кишининг ўз халқига бўлган муҳаббатидир: —Ҳар бир миллатнинг дунёда борлигини кўрсатадургон ойинаи ҳаёти тил ва адабиётидир. Миллий тилни ёқотмак миллатнинг руҳини йўқотмақдурли. Энг ажабланарлиси шундаги, А. Авлоний ёзган ўнлаб шеърлар орасида битта ҳам ошиқ ва маъшуқа севгиси, муҳаббати мавзусида ёзилгани йўқ. У умр бўйи эли, юрти учун ёниб ижод қилди, миллат қайғуси билан яшади. Дастлабки поетик асарлари —Адабиёт ёхуд миллий шеърларли (I, II, III, IVжузлар), —Мактаб гулистонли (1916),

—Мардикорлар ашуласил (1917) китобларида ва —Сабзаворл тазкираси (1914) ҳамда вақтли матбуот саҳифаларида чоп этилган асарларидир. Уларда илм-маърифат тарғиб қилинган, жаҳолат ва нодонлик, эски тузумнинг ижтимоий-ахлоқий асослари қораланган, озод ва бахтиёр замон ҳақида фикр юритилган.

Юқорида зикр қилинган барча фикр ва мулоҳазалардан шуларни хулоса қилишимиз мумкинки, маънавий-ахлоқий негизлар мустақил Ўзбекистонимизни ривожлантиришда асосий омиллардандир. Зеро, маърифатга интилиш—юксак маънавиятга эришмоққа пойдевордир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Qosimov B. Abdulla Avloniy. T., 1979.
2. Qosimov B. Inqilobiy she'riyat sahifalari. T., 1977.
3. Oripov Q. Alangali yillar adabiyoti., T., 1972.